

sini ve yanlışını düzeltmesini söylemiştir (*Ravzatü'l-‘uḳalâ*, s. 194-195). Mâverdî de nasihatın öneminden söz ederken Resûl-i Ekrem'in Hz. Ali'ye hitaben söylediği, "Senin sayende Allah'ın bir kişiye doğru yolu nasip etmesi, üzerine güneşin doğduğu bütün şeylerden daha değerlidir" meâlindeki hadisini hatırlatır (*Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn*, s. 93).

İslâm âlimleri nasihatın usul ve âdâbiyla ilgili bazı ilkeler benimsemiştir. İbn Hibbân, nasihatın bazan tepkiyle karşılanabileceğini söyleyerek yalnız kabule yatkın olan kişiye nasihatte bulunmayı öğütler. Esasen nasihat teşekkür etmeyeme öğüt vermek çorak araziye tohum saçmak gibidir. Nasihati kabule yanaşmayanlar genellikle kendilerini beğenmiş kimselerdir. Ayrıca nasihat gizli yapılmalıdır. Usulüne uygun bir nasihat insanlar arasında sevgi, saygı ve dostluğu geliştirir, kardeşlik bağlarını güçlendirir (*Ravzatü'l-‘uḳalâ*, s. 196). Mâverdî, nasihat edenin asıl görevinin muhatabın iyiliği için çaba göstermek olduğunu, mutlaka sonuç almak gibi bir görevinin bulunmadığını söyler (*Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn*, s. 293). İbn Hazm, nasihatın başlangıçta gizli ve dolaylı ifadelerle yapılmasının uygun olacağını belirtir, fakat muhatap kapalı sözlerden anlayacak düzeyde değilse açık ifadeler kullanmak gerekir. Bir konuda bir kere nasihatte bulunmak farzdır, ikincisi uyarıdır, üçüncüsü eziyet yerine geçer. Ancak konu dinin esaslarıyla ilgili ise muhatabın hoşuna gitsin veya gitmesin tekrar tekrar nasihatte bulunmak gerekir (*el-Aḥlâḳ ve's-siyer*, s. 44). İslâm ahlâkçıları, "Müjdeleyiniz, nefret ettirmeyiniz" meâlindeki hadisi de (*Müsned*, IV, 118, 119; Buhârî, "Edeb", 80) göz önüne alarak nasihati tatlı dille yapmanın gereği üzerinde önemle durmuşlar, öğüt verirken yumuşak ve nazik olmayı konuşmayla ilgili edep kuralları arasında zikretmişlerdir. Zira sert ve mütehakkim tavırla yapılan nasihat üzüntü ve nefret uyandırır. İbn Hazm'a göre muhatapta eziyet ve nefret uyandıracak şekilde vaaz ve nasihatte bulunmak peygamberlerin usulüne aykırıdır (aynca bk. DA'VET; İRŞAD; VAAZ).

BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "nşh" md.; *et-Ta'rîfât*, "en-Naşıha" md.; *Lisânü'l-Arab*, "nşh" md.; Wensinck, *el-Mu'cem*, "nşh" md.; M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "nşh" md.; *Müsned*, I, 313, 351; II, 196, 247, 268, 327, 360, 372; III, 225, 418-419; IV, 118, 119; Buhârî, "İmân", 39, 41, 42, "Büyü" 68, "Edeb", 80; Müslim, "İmân", 95, 97, 99, "Hac", 412, "Müsâkât", 107, "İmâre", 155; İbn Mâce, "Menâsik", 76; Ebû Dâvûd, "Ṭalâḳ", 11, "Büyü", 3, "Edeb", 125; Tirmizî, "Edeb",

1; Nesâî, "Cenâ'iz", 52; İbn Hibbân, *Ravzatü'l-‘uḳalâ* ve *nühzetü'l-fuḳalâ* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd v.dğr.), Beyrut 1397/1977, s. 194-198; Mâverdî, *Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn* (nşr. Mustafa es-Sekkâ), Beyrut 1398/1978, s. 93, 293; İbn Hazm, *el-Aḥlâḳ ve's-siyer*, Beyrut 1405/1985, s. 41, 43-44, 48, 62, 66; Nevevî, *Şerhu Müslim*, II, 37-41; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî* (Sa'd), I, 223-226; İbn Receb, *Câmi'u'l-‘ulûm ve'l-ḥikem*, Beyrut, ts. (Dârü'l-ma'rife), s. 6; Şevkânî, *Fethu'l-kaḳdîr*, Beyrut 1412/1991, II, 446; M. Tâhir İbn Aşûr, *et-Taḥrîr ve't-tenvîr*, Tunus 1984, VIII/2, s. 193-194.

MUSTAFA ÇAĞRICI

NASİHATNÂME

(نصیحتنامه)

Fert ve toplumu eğitmek,
devlette dirlik ve düzenliği sağlamak
amacıyla yazılan eserlerin
genel adı.

Dürüst ve ahlâklı fertlerin oluşturduğu duyarlı bir toplum meydana getirebilmek için öğüt verici türde eserlere her kültürde rastlanır. Genellikle semavî dinlerin ve ahlâk felsefecilerinin bu konuda ortaya koyduğu ilkeler bu tür eserlerin yazılmasına zemin hazırlamıştır. Bu hususta Arap ve İran geleneğinde de pek çok eserin kaleme alındığı bilinmektedir. Türkler'in nasihat kitapları yazmaları ise müslüman oluktan sonraki dönemlere rastlar. Şair ve müellifleri bu konuya yönlendiren başlıca etken İslâm dininin nasihat dini olduğunu vurgulayan âyet ve hadislerdir (bk. NASİHAT).

Nasihât-nâmeler (pendnâmeler) genelde ahlâkî-didaktik eserlerdir. İslâm toplumları teorik ahlâktan ziyade ahlâkın uygulamasına önem vermişler, dinin emir ve yasakları ile gelenek ve töre ahlâki içinde yapılması veya yapılmaması gereken davranışları konu alan nasihatnâme türü kitapların telifi doğrultusunda gayret sarfetmişlerdir. Yazarların kendi gözlemleri, bilimsel çalışmaları ve kültürel birikimlerinin yer aldığı bu eserlerde öğüt verirken âyet ve hadislerden, atasözleri ve vezizelerden yararlanılır, ayrıca muhtelif hikâyeler anlatılıp kıssadan hisse alınması öğütlenir.

Toplumların daha çok çözülme dönemlerinde kaleme alınan nasihatnâmelere bozulma emâresi gösteren alanlarda çözüm önerileri içeren nasihatlere yer verilmiştir. Tarihî süreçte şartların ve anlayışların değişmesiyle nasihatnâmelerin muhtevasında da farklılıklar görülür. Her devirde geçerli olan hak, adalet, doğruluk, cömertlik, yardım severlik vb. evrensel ahlâk değerleri yanında bu tür kitaplarda

toplumların çağdan çağa ferdi veya devlet merkezli düşünceleri, yükselme ve çözülmeye götüren anlayışlar, dinî ve tasavvufî hayatın algılanışı, görgü kurallarındaki farklılaşmalar, din ve kültürler arası etkileşimler, resmî ve sivil toplumun değer yargıları, yöneten ile yönetilenlerin ahlâkî tavırları gibi gelişim ve değişim süreçleri izlenebilir.

Nasihat konulu kitaplar arasında halk için yazılanların yanında aydınlara yönelik edebî değer taşıyanlar da vardır. Bu eserler dinî, siyasi, tasavvufî, içtimai vb. şeklinde tasnif etmek mümkündür. Çeşitli meslek yahut ilim dallarını ilgilendiren nasihatnâmelerle bu dalların belli oranlarda yer aldığı eserler de mevcuttur. İslâm filozoflarının amelî ve medenî ilimleri sınıflandırırken ahlâk ve siyaseti birer disiplin kabul etmeleri bu türün gelişip zenginleşmesini sağlamıştır. Konusu doğrudan nasihat olmayan ve nasihatnâme adını taşımayan kitaplarda insanlara öğüt veren hikâyeler, anlatım ve bölümler bulunabilir. Mevlânâ'nın *Meşnevî'si*, Sa'dî-Şîrâzî'nin *Gülîstân* ve *Bostân*'ı gibi insanları öğütlerle eğitmek amacı taşıyan daha pek çok eser sayılabilir.

Daha çok âdâb-ı muâşeret kitabı niteliğinde tertip edilen nasihatnâmelerle (Âlî Mustafa Efendi'nin *Mevâidü'n-nefâis fi kavâidü'l-mecâlis*'i gibi) devletteki çözülmeyi konu edinen siyasetnâmeler (Lutfî Paşa'nın *Âsafnâme'si* gibi) nazarî meselelere ağırlık verirken menâkıbnâmeler tarikat büyüklerinin hayatı ile tasavvufî terbiyeye önem verir (Ahmed Eflâkî'nin *Menâkıbü'l-‘arîfin*'i gibi). Telhis veya lâyhalar ise askerî ve politik tehlikeleri bertaraf etmeye yönelik nasihatleri ihtiva eder (Hezarfen Hüseyin Efendi'nin *Telhisü'l-beyân*'ı gibi).

Doğu toplumlarında, Pehlevîce'de *Pançatantra* diye bilinen fabl türü eserin İbnü'l-Mukaffa' tarafından *Kelîle ve Dimne* adıyla Arapça'ya tercüme edilmesinden sonra bu türün örnekleri hızla çoğalmıştır. Câhiz'e nisbet edilen *et-Tâc fî aḥlâḳi'l-mülûk* bunların önemli bir örneğidir. Yûsuf Has Hâcib'in *Kutadgu Bilig*'i, Nizâmülmülk'ün *Siyasetnâme'si* bu tür nasihatnâmelerin en olgun örneklerinden sayılır. Nasihatnâmelerin İslâm kültürü coğrafyasındaki en meşhur örneği ise Ferîdüddin Attâr'a nisbet edilen *Pendnâme*'dir.

Anadolu'daki ilk nasihatnâme örnekleri XIII. yüzyılda görülmeye başlar. Yûnus Emre'nin *Risâletü'n-nushiyye'si* ile Ahmed Fakih'in *Çarhnâme'si* bunlardandır.

NASİHATNÂME

XIV. yüzyılda ilk nasihatnâme Hoca Me-sud'un, Sa'dî-i Şîrâzî'nin *Bostân* adlı eserinden seçip nazmen tercüme ettiği *Ferhengnâme-i Sa'dî*'dir. Bu yüzyılda Süleyman adlı bir şair tarafından yazılan ve 203 beyitlik kısmı elde bulunan nasihatnâme ile (Çelebioğlu, s. 94) Emîr Sultan müntesiplerinden Aydınlı Mürîdî'nin *Pend-i Ricâl* adlı eseri de önemlidir. XV. yüzyıla ait bilinen ilk nasihatnâme Hurûfî şairi Refîî'nin 1451 beyitlik *Beşâretnâme*'sidir (Mehmet Yiğit, *Refîî'nin Beşâretnâmesi, Dilbilgisi-Karşılaştırmalı Metin-Sözlük*, doktora tezi, 1986, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü). Kitap Fazlullah-ı Hurûfî'nin eserlerinden etkilenilerek kaleme alınmıştır. Ahmed-i Dâî'nin Farsça'dan tercüme ettiği 115 beyitlik *Vasiyyet-i Nûşîrevân-ı Âdil be-Puseres*, Türk edebiyatında daha sonra olgun örnekleri ortaya çıkacak olan çocuklara yönelik eserlerin ilk örneğidir. Sinan Paşa'nın *Maârifnâme (Ahlâknâme)* isimli mensur nasihatnâmesi bu dönemde çok itibar görmüştür. Fâtihtan Sultan Mehmed devri şairlerinden Gülşenî-i Saruhânî'nin yazdığı *Dilgüşâ* hikâyelerinin de yer aldığı bir nasihat kitabı olup *Râznâme, Pendnâme, Esrarnâme* gibi adlarla da bilinir. Dede Ömer Rûşenî'nin terciibend şeklindeki nasihatnâmesi, Germiyanlı Yetimî'nin doksan dokuz beyitlik *İbretnâme*'si ile Şeyh Eşref'in çocuk terbiyesine ilişkin *Nasihatnâme*'si de bu yüzyıla ait örneklerdendir.

XVI. yüzyılda Türk edebiyatının diğer alanlarında olduğu gibi nasihatnâme türünde de büyük bir zenginlik görülmektedir. Yüzyılın başında adı bilinmeyen bir şairin II. Bayezid ümerâsından Yâkub Bey'e ithaf ettiği *Nasihat-i Günahkâr*'ı dinî muhtevalı olup *Divân-ı Günahkâr* ve *Sefernâme-i Günahkâr* adlarıyla da anılır. Derviş Şemseddin'in Yavuz Sultan Selim'e sunduğu *Dehmurg* adlı mesnevi önemli bir nasihatnâme olup eserde anlatım kuşlar arasında geçen fabller şeklinde sürer (bk. bibl.). Şah İsmâil'in *Nasihatnâme*'si, Karamanlı Şeyh Cemâlî'nin mensur *Nesâyihu's-sûfiyye fi'l-mevâizi'd-dîniyye*'si ve İbrâhim Gülşenî'nin 196 beyitlik mesnevi şeklindeki nasihatnâmesi de bu yüzyılın ilk çeyreğindeki nasihat kitaplarındandır. Geyveli Güvâhî'nin 2133 beyitlik *Pendnâme*'si çok sevilmiş bir eser olup içinde 500 kadar atasözü, Nasreddin Hoca fıkraları ve fabller de yer alır (nşr. Mehmet Hengirmen, Ankara 1983). Hızrî'nin *Âb-ı Hayât*'ı (Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud, nr. 3503, 3636), Muhyî'nin *Pendnâme-i Şâhi* olarak da bilinen *Manzûme-i Tıbbî*, Kanûnî Sul-

tan Süleyman çağı şairlerinden Askerî'nin cinsel muhtevalı *Pendnâme*'si, Zaîfî Pîr Mehmed'in *Bâğ-ı Behişt* adlı *Bostân* tercümesiyle 1714 beyitlik *Bostân-ı Nesâyih* adlı *Pendnâme-i Attâr* tercümesi, Bihiştî Ramazan Efendi'nin *Heşt Bihişt*'i (nşr. Emine Yeniterzi, İstanbul 2001) ve Cemâlî'nin *Risâle-i Durûb-ı Emsâl*'i XVI. yüzyılın önemli nasihatnâmeleri arasında sayılır. Yüzyılın sonuna doğru nasihat kitaplarının sayısında artış görülür. Şemseddin Sivâsî'nin sembolik mesnevisi *Mir'âtü'l-ahlâk ve mişkâtü'l-eşvâk*'ı, tasavvufî muhteva ile kaleme alıp çiçekleri konuşturduğu *Gülşen-âbâd*'ı (nşr. Hasan Aksoy, İstanbul 1990) ve dinî konularda yazdığı *Nasihatnâme* adlı küçük mesnevisi bunlardandır. Aynı dönemde Emîrî adlı bir şair de *Gülşen-i Ebrâr* ve *Mir'âtü'l-ebâr* ile *Muhtârü'l-ahyâr* (Sa'dî'nin *Bostân*'ının tercümesi) adlı iki nasihatnâme yazmıştır. Bu yüzyılın son nasihat kitabı Âli Mustafa Efendi'nin *Nushatü's-selâtin*'idir.

XVII. yüzyılda nasihat kitaplarında dinî, ahlâkî, tasavvufî konular yanında özellikle devlet ve yönetim sorunlarının ağırlık kazandığı görülür. Devlet işlerinde aksamaların meydana geldiğini, "kânûn-ı kadîm" in bozulduğunu, "selâtin-i mâziye"nin sona erdiğini söyleyen müelliflerin (Öz, s. 103-108) kaleme aldığı nasihatnâmelerde daha ziyade yönetimi ilgilendiren hususlar işlenmiştir. Sâfi Mustafa Efendi'nin *Gülşen-i Pend*'i bilhassa meslek ahlâkıyla ilgili öğütler içerir. Hasan Kâfi Akhisârî'nin kendisine ait Arapça eserin tercümesi olan *Usûlü'l-hikem fi nizâmî'l-âlem*'i, Veysî'nin *Hâbnâme*'si, Koçi Bey'in *Risâle*'si, IV. Murad'ın müşâhiblerinden Aziz Efendi'nin *Kânunnâme-i Sultanî*'si, Kâtib Çelebi'nin *Düstûrü'l-amel li-islâhî'l-halefî*, Hezarfen Hüseyin Efendi'nin *Telhisü'l-beyân fi kavânini Âli Osmân*'ı bu dönemin çok sayıdaki nasihatnâmesinden bazılarıdır.

XVIII. yüzyılda nasihatnâme türünün Türk edebiyatındaki en meşhur eserini Nâbî yazmıştır. Müellif, 712 beyitlik *Hayriyye*'sinde Osmanlı Devleti'nin aksayan yönlerini, bozulan toplum yapısını, değişen anlayışları, insan ilişkilerini eleştirir ve gençlere öğütler verirken "örnek insan" modelini çizmeye çalışır. Defterdar Sarı Mehmed Paşa'nın *Nesâyihu'l-vüzerâ ve'l-ümerâ*'sı, Seyyid Mehmed Emrullah Emîrî'nin *Nasihatnâme-i Emîrî*'si, Akhisarlı Vassâf Abdullah Efendi'nin *Hayâl-i Behcet-âbâd* adlı mesnevisi, Diyarbekirli Seyyid Ahmed Mürşîdî Efendi'nin *Pend-i Mürşîdî*'si, Naîmüddin Tımışvarî'nin *Silk-i Cevâhîr*'i ve

Sünbülzâde Vehbî'nin *Lutfiyye*'si bu yüzyıldaki nasihatnâmelerden bazılarıdır.

XIX. yüzyılda nasihat kitapları eskisi kadar revaçta olmayıp kısa manzumeler şeklinde kaleme alınmıştır. Erzurumlu Mehmed Şerîfî'nin 1810 yılında tamamlanan *Pend-i Gülistân-ı Şerîfî* bu yüzyılın kitap hacmindeki tek nasihatnâmesidir. Cumhuriyet devrinde nasihatnâme türü eserler önemini tamamen yitirmişler. Ali Fuat Başgöl'in *Gençlerle Başbaşa* adlı kitabı modern bir nasihatnâme olarak değerlendirilebilir. Batı kaynaklı NLP (Neura Linguistik Programming) kitapları yeniden "yetkin birey"i (insân-ı kâmil) ortaya çıkarma amacına yönelik popüler öğütlerle doludur.

BİBLİYOGRAFYA :

- Bedr-i Dilşad'ın Murad-nâmesi* (haz. Âdem Ceyhan), İstanbul 1997, hazırlayanın önsözü, I, 13-14; Derviş Şemseddin, *Kuşların Münazarası: Deh Murg* (haz. Hasan Aksoy), İstanbul 1998, hazırlayanın girişi, s. 14-22, 37-39; Nâbî, *Hayriyye* (haz. İskender Pala), İstanbul 2005, hazırlayanın girişi, s. 5-6; Sünbülzâde Vehbî, *Lutfiyye* (haz. Süreyya Ali Beyzadeoğlu), İstanbul 1996, s. 7-13; Mehmed Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi* (İstanbul 1926), İstanbul 1980, s. 360; Bursalı Mehmed Tâhir, *Ahlâk Kitaplarımız*, İstanbul 1325, s. 32; a.mlf., *Siyâsete Mütâallik Âsâr-ı İslâmiyye*, İstanbul 1332, s. 46-47; E. I. J. Rosenthal, *Political Thought in Medieval Islam*, Cambridge 1962, s. 3-6, 158-175; A. K. S. Lambton, "Islamic Mirrors for Princes", *Atti del Convegno internazionale sul tema: La Persia nel Medioevo* (Roma, 31 Marzo - 5 Aprile 1970), Roma 1971, s. 419-442; Rifaat Abou Hadj, "The Ottoman Nasihatname as a Discourse Over 'Morality'", *Melanges Professeur Robert Mantran* (ed. Abdeljelil Temîmî), Zaghuan - Tunis 1988, s. 17-30; M. Öcal Oğuz, *Yozgatlı Hüzni Divanlarından Seçmeler*, Ankara 1990, s. 263-274; İbrahim Arslanoğlu, *Şah İsmail Hatayı: Divan, Dehnâme, Nasihatnâme ve Anadolu Hatâyileri*, İstanbul 1992, s. 241-248; Ahmet Uğur, *Osmanlı Siyâsetnâmeleri*, İstanbul, ts. (Kültür ve Sanat Yayınları), s. 71-83; Mehmet Öz, *Osmanlı'da Çözüm ve Gelenekçi Yorumcular*, İstanbul 1997, s. 19-29, 53-54, 103-108; Âmil Çelebioğlu, *Türk Mesnevi Edebiyatı*, İstanbul 1999, s. 54-59, 94; Mahmut Kaplan, "Türk Edebiyatında Manzum Nasihat-Nâmeler", *Türkler*, Ankara 2002, XI, 791-799; a.mlf., "Divan Edebiyatında Manzum Nasihat-Nâme Yazan Şairler ve Eserleri I", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, III, Van 1992, s. 23-68; Ağah Sırrı Levend, "Siyâset-Nâmeler", *TDAY Belleten* (1962), s. 217-219; a.mlf., "Ümmet Çağında Ahlâk Kitapları", a.e. (1963), s. 217-219; C. E. Bosworth, "An Early Arabic Mirror for Princes: Tâhir dhu l-Yamîna-in's Epistle to his Son 'Abdullah (206/821)", *JNES*, XXIX (1970), s. 25-29; P. Fodor, "State and Society, Crisis and Reform, in 15th-17th Century Ottoman Mirror for Princes", *AOH*, XL/2-3 (1986), s. 217-240; K. Röhrborn, "Mustafa Âli und die Osmanische Promemorien - Literatur bis zur Mitte des 17. Jahr Hunderts", *ZDMG*, XIII/1 (1987), s. 34-43.

